

Branislav Živanović

OBALJE UMA: MEDITERANSKE ELEGIJE

(Miloš Latinović: *Zvezde i ostrva*, Geopoetika, Beograd, 2012)

Šta je to što posmatranje mora čini beskrajno i večno prijatnim?
Šarl Bodler

Tragajući za Mediteranom, mi tragamo za sobom,
jer to more je prastari jezik koji ne umem
odgonetnuti.

U „Maloj ediciji proze“, beogradskog izdavača Geopoetika, ove godine je svoje mesto našla i nova knjiga kikindskog pisca Miloša Latinovića (1963), *Zvezde i ostrva*. Za razliku od ostalih Latinovićevih dela, bila ona prozna, dramska, esejistička, zbirke priča ili romani, *Zvezde i ostrva* predstavljaju drugačije žanrovsko određenje i rezultat. Naime, u pitanju je tekst koji prevazilazi okvire proznog izraza, i jedino što donekle opravdava njegovo mesto u ovoj ediciji je to što je dat u proznoj formi. Reč je o pseudobrodskom dnevniku, lirskim zapisima u prozi sa pretenzijom ka pesmi u prozi.

Iako sam naziv može da izazove kontradikciju zbog protivrečnosti između stihova s jedne strane i proznog govora s druge strane, pesma u prozi, ili *prozaida* (Bojana Stojanović-Pantović), u suštini, javlja se u proznom obliku i tvori prozni diskurs – a u smeru izrazite imaginacije ili emocija – i premda je njena glavna jedinica rečenica, iskaz, ona se ipak čita kao poezija. Pesma u prozi približava se istovremeno slobodnom stihu, odnosno drugim kratkim proznim zapisima, koji su po strukturi najbliži pesmi u prozi, a to su crtica, zapis, kratka priča, parabola, anegdota. Polemike teoretičara oko toga da li je pesma u prozi poezija ili proza, ili zaseban žanr, ne jenjavaju, i većina kritičara raspravlja o tome da li pesma u prozi pripada žanru poezije zbog svoje izrazite posvećenosti na polju jezika i naročito naglašene upotrebe metafore. Drugi kritičari, pak, stanovišta su da pesma u prozi pripada žanru proze zato što se poetska proza oslobađa prozne veze sa narativizacijom i objektivnim predstavljanjem istine. No, svi se slažu oko jednoga – da je pesma u prozi subverzivna zbog spajanja poetskih i proznih odlika.

Kada u prologu teksta, u autorovoj belešci u kurzivu, pročitatmo: „Sve je proza...“, uviđamo autorovu nameru i deljenje mišljenja sa drugom strujom pomenutih kritičara, kao i odjek Molijerovog Žurdena iz *Građanina plemića*, koji već četrdeset godina govori u prozi a da to tek tad saznaje. Međutim, tekst koji predstoji ne poštuje marginu, nego se približava slobodnom stihu, dnevničkim zapisima sa izrazito lirskim tehnikama, jezikom i sintagma koje su pretežno poetske, smeštene u smeni dužih i kraćih proizvoljno raspoređenih rečenica/iskaza, pa i hotimične rime.

Drugi aspekt knjige pored žanrovske je oveštala praksa u istoriji književnosti – a ovde postmodernistička metatekstualnost – *pronađeni rukopis*. U uvodnom delu teksta, tekstu „nalazača“ Miloša Latinovića, saznajemo da „[r]ukopis koji *odastire čitalačkoj pažnji*“ nije rezultat njegovih pisanija, nego da je, kako to već biva, „posve slučajno“ pronađen u „trošnom, debelom zidu danas zapuštene palate koja pripada državi, a nekada je bila u vlasništvu veleposedničke porodice Budišin“, i da poreklo rukopisa i papira pored svih napora nije mogao da utvrdi. Odolevši da delo prisvoji i postane plagijator, Latinović preuzima ulogu „eklektika“, pa, tako, (meta)tekst koji sledi, počev od autorovog prologa u kurzivu, predstavlja priređivački piščev poduhvat: „Iz plesnave mrke ‚kupusare‘ izabrao sam ono što je bilo moguće pripremiti za štampu, a potom sam prepisao neke delove, zabavljao se određujući naslove iznad tekstova koji ih nisu imali, osušio na kaljenom staklu kamina dva-tri crteža i jednu kartu nekog grada na obali, uz dosta napora dešifrovao ispisano na nekoliko iskidanih i presavijenih listova i – to je bilo sve. Ova knjiga je sve što se moglo odbraniti od grubog papira i lošeg mastila. Moram priznati da nisam, naravno, mogao odoleti da na mestima gde je razlivena tinta ukrala reč ili stih, pa i ceo pasus, dopišem nešto svoje. Sklepanu rimu ili finu misao koju bih pronalazio u knjigama o Mediteranu, ispisano na geografskim kartama, u vodičima i putopisima.“

Upotrebom narativnog okvira kojim se pripovest uvodi i predstavlja kao stari rukopis, stvara se omaglica egzotičnosti, misterije ili tajnovitosti koja podrazumeva namerno obmanjivanje čitalaca u pogledu pravog autorstva, okolnosti, vremena i porekla teksta. Postupkom mistifikacije želi se postići da delo bude zapaženo i dobije značaj koji inače možda ne bi imalo. Međutim, za prezentovano kao delo bez datuma i porekla, pažljivi čitalac podozreva da je reč o mistifikaciji kada na poslednjem od četiri „pronađena“ crteža – koji razdvajaju i najavljuju svaku narednu celinu u knjizi – crtežu koji prethodi, „Appendix“-u, na margini crteža naiđe na: „ANNONCE: 25102011“. Da li je reč o dopisivanju datuma na crtežu autora od strane eklektika ili autora pod maskom eklektika, ili podražavalačkom postupku eklektika ispred „Appendix“-a – stvara veću zabunu i neubedljivost.

Budući da je u pitanju delo koje nema radnju u strogo smislu reči, ono nije lišeno subjekta na kom počiva sentiment i lirizam trideset i jednog elegičnog teksta, te „Appendix“-a koji zatvara knjigu. Kako u uvodu saznajemo od priređivača Latinovića, autor tekstova nastalih, po njegovoj pretpostavci, četrdesetih godina XX veka ili kasnije je bezimeni moreplovac, kapetan po činu, Verner Bazilovski, čije biografske pojedinosti osim imena na dnu jedne od pronađenih stranica nije uspeo da utvrdi, usled čega postavlja pitanje „da li je osoba sa tim imenom uopšte i postojala“. Sve u svemu, reč je o kosmopoliti, obrazovanom i nadahnutom autoru koji poznaje savremenu literaturu (Paveze, Tabuki, Bariko), jezike, geografiju i mitologiju. Međutim, ovde se suočavamo sa još jednom protivrečnošću – anahronijom: kako neko ko je živeo (ako je živeo) četrdesetih godina XX veka može da bude upoznat sa postmodernističkom literaturom, kakva je, recimo, proza Alesandra Barika (1958), i, primera radi, njegov (drugi) roman, *Okean more?*¹ Takođe, jezik ovih lirskih zapisa, bar prema datoj leksici, najpre odgovara našem savremeniku, i to vojvođanskog podne-

¹ Prvo srpsko izdanje: Alesandro Bariko, *Okean more*, Filip Višnjić, prevod sa ital. Elizabeta Vasiljević, 1997; prema: Alessandro Baricco, *Oceano mare*, Rizzoli, 1993.

blja – gde je rukopis, uostalom, i „pronađen“ (Kikinda) – nego nekome ko je živeo pre sedamdeset ili više godina. Tako, razliku između priređivača i autora pažljivi čitalac više ne razaznaje, što tekst u „Appendix“-u samo potvrđuje.

Zvezde i ostrva počivaju na dnevničko-ispovednim, putopisnim i deskriptivnim lirskim zapisima, sa katalogom toponima mediteranskih gradova i mora čime se nastavljaju na tradiciju književnih dela koja promišljaju topos Mediterana, velike vode, mora i okeana. U domaćoj književnosti, možda najznačajniji tekstovi gde *Zvezda i ostrva* nalaze takvo uporište su pesnička dela Jovana Dučića, njegovi *Jadranski soneti* i *Dubrovačke poeme*, zatim *Dubrovačke elegije* dubrovačkog pisca Luja Vojnovića, te poezija Ivana V. Lalića, pesnika koji je usvojio ono najbolje od pomenute dvojice autora, a u čijem bogatom pesničkom opusu more i Mediteran zauzimaju značajno mesto; na planu svetske književnosti, naslućuje se eho Sen-Džon Persovih *Morekaza*.

Pomenuti autori sa kojima su u dijalogu *Zvezde i ostrva*, su, dakle, autori koje, osim mora, nadahnjuje Mediteran u celosti: mediteranski gradovi, mediteranska vegetacija. Ono što prepoznajemo kao referentni okvir i tematsko-sadržinski plan koje *Zvezda i ostrva* dele sa opusom pomenutih autora, jeste more koje je uvek tiho, usnulo, stišano, kultivisano, a nebo je najčešće noćno, ali vedro, zvezdano, dok mesečina obasjava usamljene predele bez ljudi, sjaj i prostranstvo što se otvaraju u pogledu i izazivaju misao o beskraju i večnosti (Jovan Dučić). Uglavnom su to opisi prirode, predela i konkretnih toponima – što na simbolički, što na parabolčan način počivaju na prelivanju slika, zvukova i mirisa flore, i najpre nalikuju slikarskim pejzažima, kontrastiranjem od svetlih ka tamnim nijansama, i smenom godišnjih doba. Pesnički subjekt se čini kao da još uvek pripada tom svetlu ili je pripadao, dok nekada opis počiva na istorijskom sećanju, misaonosti, ispovesti i lamentom za minulim vremenom, čime je elegičnost najviše dostignuta (Lujo Vojnović). Takođe, pored prirode prisutne su i marine i luke, more koje je stišano i kultivisano, te primorski gradovi i težnja skladu između prirode i kulture (Ivan V. Lalić).

Kada govori o ljubavi (a pretežno govori o ljubavi!), kada autor hoće da siđe do biološke, a ipak svete osnove života, on pribegava izrazima, slikama i poređenjima koja su tokom istorije pokazale svoju upotrebljivost i valjanost. On tada prestaje da bude moreplovac i postaje melanholični liričar koji je sagledao istoriju i ljude sa mnogih mora, pučina, brodova, sastavio iz priča susreta i poseta mnogih gradova, da bi se naposletku nastanio u Panoniji, presahlom moru, te vojvođanskoj porodici kojoj je, tobože, i ostavio svoje „brodske spise“ kao žal za jugom.

Prema Bašlaru, junak mora je junak smrti, i prvi mornar je prvi živi čovek koji je bio hrabar koliko i mrtvac. Smrt je putovanje, a putovanje je smrt, i otputovati znači pomalo umreti, odnosno, umreti znači krenuti na put; krenuti dobro, hrabro, odlučno, može se jedino ako se sledi trag velike vode. Jedino ovakva smrt je bajkolika i jedino ovakav odlazak je pustolovina.

Zvezde i ostrva predstavljaju uzbudljiv, ali slabo motivisan i neubedljiv poetski pastiš, metatekst neiskorišćenog potencijala; kvazibrodski dnevnik; kompilaciju citata, zavodljiv spoj (pseudo)stvarnosnog i (pseudo)imaginarnog, sa suptilnim nastojanjem i naporom da spregne dva različita diskursa: logički (razumski) i dionizijski, i svesti da moderna umetnost otkriva iluziju realizma, istovremeno uviđajući da je realizam *per se*, apstrakcija. U nameri

da se stvarnost sagleda dublje, integralnije, ona je ovde predstavljena kao hipnotička iluzija. Budući da nam se svet prirode često ukazuje kao nešto strano što živi svojim životom, ta distanca i nerazumevanje se tada pretvara u neprijateljstvo. Osećaj da smo različiti povlači sa sobom odvojenost i povlačenje u sebe. Naravno, može se dogoditi i obrnuto: da se priroda povuče u sebe. U Boderovoj pesmi „Čovek i more“ „to su „dva surova brata, u koštacu vazda!“, jer namenjen ništavilu, pred morem, prirodom, čovek sam sebe stvara. Ono je ogledalo čoveka i njegove duše „gorke kao bezdani podvodni!“ Dakle, tek pesničko iskustvo predstavlja otkrovenje našeg životnog udesa. Najzad, uviđamo žanrovsku uslovljenost toposa mora kao pre svega pesničke fascinacije i lirskih izliva. U tom smislu, čovek traži i teži nekom svom moru, svom Mediteranu, jer more, voda uopšte, predstavlja oniričku komponentu, materiju koja omogućava mir, spokoj, meditiranje i kontemplacije, bilo iz ležaljke od kanapa u hladu masline ili pod zvezdama, ili za radnim stolom i metafizičkim putovanjem „ostrvima uma“ sa pomorskim enciklopedijama, uz bedekere, *izolarije* i dela drugih pomoraca/putnika/autora kao recikliranom građom za „vlastiti“ izraz.